

Halkların Ekonomik (İktisadi) Self Determinasyon Hakkı ve Afrika'daki Halklar

ÖZLEM YÜCEL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

ÖZ

Halkların self determinasyon hakkı, sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde çok önemli rol oynamıştır. Ancak sömürgeci devletlerin sömürgelerini tasfiye ederken, arkalarında ekonomik sömürülerinin devam ettirecek bir ekonomik düzen bırakmaları nedeniyle, self determinasyon hakkının yeni bir biçimi olan halkların ekonomik (iktisadi) self determinasyon hakkının ortaya çıkması ile bu düzenin bozulması amaçlanmıştır. Bu sayede self determinasyon hakkının ortaya çıkması ile bağımsızlığına kavuşan halkların sömürgecilikten gerçek anlamıyla kurtulmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Günümüzde özellikle Afrika'da görülmeye başlayan ekonomik gelişme potansiyelinden Afrikalı halkların yararlanabilmesi için, tekrar ekonomik self determinasyon hakkı önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik self determinasyon hakkı, halk, uluslararası hukuk, Afrika.

Peoples' Right of Economic Self-Determination and African Nations

ABSTRACT

The right of self-determination of peoples has played an very important role in the dissolution process of colonialism. However, due to the release of economic order which would be continued by their economic colonies while colonial states was purging their colonies, the distortion of this order is intended with the appearance of the right of the economic self-determination of peoples which is the new form of self-determination right. Thereby peoples who gained independence with the emergence of the right of self-determination have been made to get rid of colonialism actually. At the present time, right of economic self-determination has gaining importance again in order to ensure the benefit of African people from potential of economic development which especially began to be seen in Africa.

Keywords: Economic self-determination right, nation, international law, Africa.

Halkların self determinasyon (kendi geleceklerini kendilerinin belirleme veya kendi mukadderatlarını bizzat tayin) hakkı, uluslararası hukukun, 20. yüzyılın başından itibaren en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Söz konusu hak ortaya çıkışından günümüze gelinceye kadarki süreçte önemli değişimler geçirmiş ve yeni boyutlar kazanmıştır. Bu değişim ve gelişim sürecinin en önemli belirleyicisi ise; dünyadaki siyasi ve ekonomik değişim ve gelişmelerin getirdiği yeni ihtiyaçlar olmuştur. Nasıl ki, halkların self determinasyon hakkının ortaya çıkmasına sebep olan, 20. yüzyıla gelindiğinde, dünyada hakim olan emperyalist ve sömürgeci siyasi ve ekonomik ortamın getirdiği halklar üzerindeki gayriadil ve baskıcı düzen ise; halkların self determinasyon hakkındaki değişim ve gelişmeler de bu tarihten sonra dünyada ortaya çıkan gayriadil ve çarpık yapılanmalardan doğmuştur.

Halkların self determinasyon hakkı denildiğinde, günümüzde genelde dış self determinasyon hakkı dediğimiz halkların self determinasyon hakkının özel bir şekli anlaşılmaktadır. Halkların self determinasyon hakkının bu özel biçiminde; bir halkın, kendi devletini kurma hakkı veya üçüncü bir devlete iltihak etme hakkı ya da mevcut yaşadığı devlet bünyesinde kalmaya devam etme hakkından oluşan üç tercihten birini seçme hakkından oluşmaktadır. Aslında halkların self determinasyon hakkının üç şekli bulunmaktadır. Bunlar dış self determinasyon hakkı, iç self determinasyon hakkı ve ekonomik (iktisadi) self determinasyon hakkıdır. İç self determinasyon hakkı, halkların devletlerindeki yönetim şeklini ve yöneticilerini kendilerinin seçme hakkıdır. Ekonomik self determinasyon hakkı ise, halkın doğal kaynakları konusunda serbestçe kararlar alabilmesidir. Halkların self determinasyon hakkının belki de en az bilinen biçimi ekonomik self determinasyon hakkıdır.

Halkların ekonomik self determinasyon hakkının kabulünde, Afrikalı devletlerin çok büyük katkısı olmuştur. Ancak gerek Afrikalı ülkelerdeki demokratikleşmenin maalesef çok geri düzeyde kalması ve dünyanın en fakir ülkelerinin birçoğunun Afrika'da yer alması nedeniyle, Afrikalı ülkelerin girdikleri borç sarmalı; Afrikalı halkların ekonomik self determinasyon hakkını kullanılamamaktadırlar. Bu açıdan dünyada en mağdur halklar Afrikalı halklardır.

Soğuk Savaş sonrasında, ekonomik self determinasyon hakkına eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Bu eleştirilerden en önemlisi, ekonomik self determinasyon hakkının sosyalist anlayışın bir ürünü olduğu, bu nedenle Soğuk Savaş sonrasında popülaritesini yitirdiğiydi (Farmer 2006: 418). Bu eleştirilerin, bugün Afrika ülkelerindeki ekonomilerin büyük gelişme potansiyeli taşıması nedeniyle, bütün gözlerin oraya çevrildiği bir ortamda; Afrikalı halklar açısından, ekonomik self determinasyon hakkının olağanüstü önem kazandığı bir zamanda, gelmesi çok manidardır. İşte bütün bu şartlar altında, yani gerek az bilinirliği ve gerekse Afrikalı

devletler için günümüzdeki gelişmeler sonucu Afrikalı devletler için artan önemi nedeniyle, makalemizde ekonomik self determinasyon hakkını ele almayı uygun bulduk.

İncelememizde öncelikle, genel olarak, halkların self determinasyon hakkının mahiyeti konusunda bilgilendirme yapılacaktır. Yani bu hakkın doğuşu, gelişim süreci ve görünüm biçimlerini ele alacağız. Daha sonra, ekonomik self determinasyon hakkının ortaya çıkışını, geldiği son durumu, sorunlarını ve bugünkü yeni dünya düzeninde artan önemini Afrika kıtası örneğinde incelemeğe çalışacağız.

GENEL OLARAK HALKLARIN SELF DETERMİNASYON HAKKI

Halkların self determinasyon hakkı, her ne kadar XX. yüzyıldan sonra uluslararası hukuk alanında görülmekte ise de, bu konudaki çalışmalar ve düşünceler XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Bu konudaki tarihi gelişim süreci ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Arsava 1981: 55-67). Halkların self determinasyon hakkı ile ilgili ilk öncü fikir, 1789 Fransız İhtilali'nin de etkisiyle, İtalyan hukukçu Mancini tarafından ortaya atılan Milliyetler Prensibi'dir. Buna göre her milli topluluğun bağımsız bir devlet haline gelmesi meşru ve zaruridir (Meray 1975: 138).

Halkların self determinasyon hakkı, uluslararası hukuk alanında, ilk olarak, I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. 1917'de, Sovyetler Birliği'nin o zamanki lideri Lenin tarafından self determinasyon hakkı ilan edilmiştir (Cassese 1986: 131-132; Hasani 2003: 72-79). Ayrıca aynı tarihlerde, 8 Ocak 1918'de, zamanın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un ilan ettiği, meşhur on dört ilkesi arasında, self determinasyon hakkının da olduğunu görmekteyiz. Burada self determinasyon hakkının, I. Dünya Savaşı sonrasında yapılacak olan barış andlaşmalarında temel prensip yapılmak üzere ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Ancak maalesef o zamanlar siyasi bir ilke olarak değerlendirilip, tali derecede tutulmuştur. O nedenle de o tarihlerde uluslararası hukukta önemli bir değer kazanamamıştır (Lata 2004: 24-27).

Halkların self determinasyon hakkının, uluslararası hukukta önemli bir yer kazanması, II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşebilmiştir. Ancak bu durumun ilk işaretleri, daha II. Dünya Savaşı sırasında, 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Beyannamesi'nde bu haktan bahsedilmesi ile alınmıştır (Meray 1975: 139-140). Fakat bu hakkın uluslararası hukukta kabulü, Birleşmiş Milletler Şartı ile olmuştur. Birleşmiş Milletler Şartı'nın I/II, 55. ve 76. maddelerinde açıkça bu haktan bahsedilmektedir. Ancak Birleşmiş Milletler Şartı'nın İngilizce metninde bu haktan 'principle' yani

ilke olarak bahsedilmesi, Fransızca metninde ise, 'droit' yani hak olarak yer almış olması, self determinasyonun bir hak mı, yoksa bir ilke mi olduğu tartışmalarına yol açmıştır (Summers 2004: 288-294). Bugün de self determinasyonun ilke olduğu iddia edenlere rastlanabilmektedir (Toluner 2004: 27-30). Ancak İkiz Sözleşmeler olarak adlandırılan, 1966 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme ile 1966 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmelerin 1/2 maddelerinde self determinasyonun açıkça hak olarak tanımlanmasıyla, bu tartışmalar sona ermiştir. Ayrıca self determinasyonun bir hak olduğu hususu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği 24.10.1970 tarihli 2625 (XXV) sayılı Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostane İlişkilere İlişkin Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nde (Türkçe tam metni için bakınız. Gündüz 2000: 209-211) de yer almıştır. Bu bildiriye göre; self determinasyon hakkı halklar bakımından bir hak, diğer devletler bakımından bir yükümdür.

Halkların self determinasyon hakkından, 1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 21 ve 22. maddelerinde de bahsedildiğini görmekteyiz. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın ilk belgesi olan, 1975 Helsinki Nihai Bildirisi'nde yer alan on temel ilkedен birisi de halkların self determinasyon hakkı ile ilgilidir (Summers 2004: 181-186); "Halkların Hak Eşitliği ve Self Determinasyon" başlığı altında bu konu şöyle düzenlenmiştir:

"Katılan Devletler, halkların hak eşitliğine ve self determinasyon haklarına saygı gösterir. Bu durumda Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle ve Devletlerin toprak bütünlüğüne ilişkin olanlar dahil, ilgili uluslararası hukuk kurallarına uygun davranır.

Bütün halkların hak eşitliği ve halkların self determinasyon haklarından ötürü, her zaman tam bir özgürlük içinde dış karışma ve kültürel gelişmelerini diledikleri gibi sürdürme hakları vardır."

Yine Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı belgelerinden biri olan 1990 Paris Şartı'nda (Summers 2004: 181-186) ise, şu şekilde bir düzenleme getirilmiştir:

"... Halkların eşit haklara sahip olduklarını ve Birleşmiş Milletler Şartı ile uluslararası hukukun, devletlerin toprak bütünlüklerini konu alanlar dahil, ilgili normlarına uygun olarak, self determinasyon hakkına sahip bulduklarını tekrar teyit ederiz."

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1960 yılından beri aldığı çeşitli kararlarla bu hakkın uluslararası hukuktaki anlam ve kapsamı tayin edilmiştir (Meray 1975: 141-143; Pazarıcı 1990: 9-10).

Söz konusu belgeler incelendiğinde, self determinasyon hakkına sahip olabilmek için, öncelikle bir halk olunması şartının arandığını görmekteyiz. Halkın herhangi bir bağlayıcı uluslararası hukuk belgesinde tanımına rastlamamaktayız. Devletler bilinçli olarak bir halk tanımlı yapmaktan kaçınmaktadırlar. Çünkü bugün çıkarlarına uygun bir tanıma imza atsalar bile, yarın bu tanımdan mağdur olabileceklerinin farkındadırlar (Lata 2004: 27-29; Summers 2004: 11-12). Bir Avustralyalı diplomatın dediği gibi self determinasyon bir silah olarak kullanıldığından, dikkatli taşınması gerekir (Summers 2004: 11). Ancak yine de halkların kimler olabileceği konusunda, uluslararası hukukta bazı kurallar bulunmaktadır. Mevcut bir devleti olan , bu devlet içinde yaşayanlar en azından bir halktır. Ancak bir devletin ülkesi içinde birden fazla halk da bulunabilir. İşte asıl sorun burada çıkmaktadır. Halk sayılabilecek başka hangi topluluklar olabilir? Bu soruya uluslararası hukukta kesin bir cevap verilemezse de şunlar söylenebilir:

Öncelikle sömürge idaresi altında yaşayanlar bir halktır. Birleşmiş Milletler Milletlerarası Adalet Divanı da self determinasyon hakkının uluslararası hukuktaki geçerliliğinin sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması konusunda olacağını açıkça doğrulamıştır (Pazarcı 1990: 9-10; Toluner 1996: 28-30). Burada sömürge altındaki halklar ile devletlerin ülke bütünlüğü ilkesi nedeniyle self determinasyon hakkından yararlanamayan topluluklar arasındaki ayırımın hukuki açıdan nasıl yapılacağı meselesi ortaya çıkmaktadır. Sömürge ülkesi, sömürgeci devletin ülkesinden sayılmamaktadır. Bu nedenle devletlerin ülke bütünlüğü ilkesi zarar görmeyeceğinden, bu ülkelerin bağımsız olmasında bir sakınca görülmemektedir. Sömürge altında bir ülke olmak için uluslararası hukuka göre ana ülke ile sömürge ülke arasında farklı bir statünün varlığı şartı aranmaktadır.

Ayrıca, uluslararası hukuka aykırı olarak kuvvet kullanılarak, ülkeleri ellerinden alınan topluluklar da halktır (Örneğin II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği tarafından kuvvet kullanılarak ortadan kaldırılan Letonya, Litvanya ve Estonya).

Bu iki grup dışında, ilgili devletin kendi ülkesi içinde yaşayan bir topluluğu gerek iç hukuk belgelerinde (örneğin anayasasında) ve gerekse uluslararası hukuk belgelerinde halk olarak tanınması durumunda bu topluluklar da tartışmasız olarak halk sayılmaktadır. Bunun dışında kalan toplulukların, halk olup olmadığı konusunda uluslararası hukukta kesin olarak bir şey söylenemese de en azından halk olmak için devletin ülkesinin bir kısmında çoğunluk olmayan toplulukların halk sayılmayacağını kesin olarak söyleyebiliriz. Ancak çoğunluk olsa da kesin olarak halktır da diyemeyiz.

Halkların self determinasyon hakkının günümüzde üç biçiminin bulunduğunu görmekteyiz: Birincisi, yani dış self determinasyon hakkı, bağımsız devlet kurma hakkı dahil olmak üzere, bir halkın dilediği devlete bağlı olmayı seçme hakkını belirtir. Bu

hakkın kullanımının, uluslararası hukukta bugün yerleşmiş bir ilke olan “devletin ülkesinin bütünlüğü” ilkesi ile bağdaşması gereklidir. Bu ilke, Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2/IV. maddesinde varlığı onaylanan temel ilkelerden biridir. Bu ilkeye göre bir devletin ülkesinin bütünlüğünün ancak devletin rızası ile hukuki geçerliliği olan değişikliklere uğrayabilecektir. Bu şekilde bir devletin ülkesinde bulunan çeşitli farklı özelliklere sahip toplulukların, yani azınlıkların yalnızca bu farklılık ögesine dayanarak ilgili devletin ülkesinin parçalanmasını isteyemeyeceklerdir. Self determinasyon hakkının, bir devletin ülke bütünlüğü ilkesine aykırı olarak kullanılamayacağı (Pazarcı 1990: 9-10; Toluner 1996: 27-28) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 24.10.1970 tarihli 2625 (XXV) sayılı Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostane İlişkilere İlişkin Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi’nde de açıkça belirtilmiştir. Böylece devletin tam bir parçasını oluşturan ülke üzerinde yaşayan toplulukların ayrılması yoluyla bir devlet kurulmasında bu hakkın işlemeyeceği kabul edilmiştir. Bu konuda yazarlar bir görüş birliği içinde olduğu gibi; Birleşmiş Milletler Milletlerarası Adalet Divanı da sözkonusu hakkın uluslararası hukuktaki geçerliliğinin sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması konusunda olacağını açıkça doğrulamıştır (Pazarcı 1990: 9-10; Toluner 1996: 28-30).

Uluslararası hukukta bu noktaya gelinmesinde Afrikalı ülkelerin rolü büyük olmuştur. Başlangıçta halkların self determinasyon hakkına sömürgelerin tasfiyesi için büyük destek olan Afrikalı devletler, bu sefer self determinasyon silahıyla kendileri vurulmuşlardır. Afrika kıtasındaki ayrılıkçı hareketler olan Katanga ve Biafra’da yaşanan iç savaşlar (Hasani 2003: 114-118) nedeniyle, devletlerin ülke bütünlüğü ilkesine vurgu yapan, yukarıda belirttiğimiz 2625 sayılı Birleşmiş Genel Kurulu Kararı’nın alınmasında öncülük etmişlerdir. Bu karar, Genel Kurul kararı olarak bağlayıcı olmasa da yumuşak hukuk olarak adlandırılan bir kuraldı ve bugün uluslararası teamül (örf ve adet hukuku) kuralı olduğu kabul edilmektedir.

Halkların self determinasyon hakkının, ikinci yönü yani iç self determinasyon hakkı ise, devletlerin iç örgütlenmelerine ilişkin olup; bir halkın dilediği yönetim biçimini ve yöneticilerini, herhangi bir dış baskı olmadan seçme özgürlüklerinin olduğunu belirtir. Bu açıdan en çok siyasi idare biçimiyle ilgili olduğu ve özellikle devlet ve hükümet şekillerini belirlenmesinde, halklara özgürlük tanınması olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu yönün giderek ekonomik bir içerik kazanmaya başladığı ve devletlerin tabii kaynakları üzerindeki sürekli hakimiyeti ilkesinin self determinasyon hakkının bir parçası olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde, self determinasyon hakkının ikinci biçimden, self determinasyon hakkının yeni ve üçüncü bir biçimi olan ekonomik (iktisadi) self determinasyon hakkı doğmuştur.

EKONOMİK (İKTİSADİ) SELF DETERMİNASYON HAKKININ DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE AFRİKA

Halkların self determinasyon hakkının üçüncü biçimi olan ekonomik (iktisadi) self determinasyon hakkı, bir halkın kendi doğal kaynaklarını kendi kararlarıyla kontrol etmesi ve kullanmasıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, iç self determinasyon hakkının evirilmesiyle, ekonomik self determinasyon hakkı ortaya çıkmışsa da bazı yazarlar, hala iç self determinasyon hakkının ekonomik self determinasyon hakkını da içerdiği kanaatindedirler (Katona 2011: 1466). Ekonomik self determinasyon hakkının uluslararası hukukta bir teamül kuralı haline gelmediği iddia edenler olmuşsa da (Katona 2011: 1464) biz de genel görüşe katılmaktayız. Ekonomik self determinasyon hakkının uluslararası hukukta kabul süreci ise şöyle olmuştur:

Ekonomik self determinasyon hakkı açıkça olmasa da 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 22. maddesinde yer almıştır. Ayrıca 1966 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin 1 ve 26. maddelerinde ve 1966 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'nin 1. maddesinde devletlerin doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde serbestçe tasarruf ilkesinden bahsedilerek, ekonomik self determinasyon hakkının temelleri ortaya konmuştur.

Ekonomik self determinasyon hakkı ile ilgili çok sayıda Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı olmakla birlikte; ilk karar 1952 tarihli ve 523 sayılı karardır (Farmer 2006: 425-426). Bu karar ekonomik self determinasyon hakkının başlangıcı sayılsa da uluslararası hukukta kabulünü sağlayan esas karar, 1962 tarih ve 1803 (XVII) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı (Türkçe tam metni için bakınız. Gündüz 1991: 121-123) olmuştur. Bu karar, yabancılara ait malların millileştirilmesi ile gelişmiş ülkelerden yabancı sermaye ithali konusundadır. Bu kararın hazırlanışı ve kabulü uzun bir süreç sonrasında olmuştur. Aslında yukarıda da belirttiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1950'li yıllardan itibaren ekonomik self determinasyon hakkıyla ilgili kararlar almıştır. Bu kararlar sonucunda, birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1958 yılında, Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Komitesi'ni kurmuştur. Bu komite ile Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in çalışmaları birlikte, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulmuş; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da 1803 sayılı karar almıştır. Bu karar alınırken, Sovyet Bloku, Gana, Küba ve Myanmar dahil toplam 12 ülke çekimser kalmış, Fransa ve Güney Afrika red, 82 ülke ise olumlu oy kullanmıştır (Harris 1991: 524-525; Gündüz 2000: 121-123).

1803 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı daha sonra verilmiş çok sayıda hakem mahkemesi kararı (Texaco Davası (1977), Aminoil Davası (1982), Amoco Davası (1987) ve Sedco Davası (1986) gibi) ile uluslararası teamül (örf ve adet) hukuku

kuralı haline geldiği kabul edilmiştir. Söz konusu kararda, herhangi bir devletin yabancıların mülkiyetinde bulunan malları, kamu yararı gerekçesiyle ve kamulaştırma bedelini sonra ödemek şartıyla, millileştirme hakkının bulunduğu kabul edilmektedir. Bu şekilde millileştirmelerde tazminat konusu iç hukuklara bırakılmayarak bir denge tesis edilmiştir (Harris 1991: 524-525; Gündüz 2000: 120-121).

Ekonomik self determinasyon hakkı ile ilgili önemli bir başka gelişme de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1974 tarihli ve 3281 (XXIX) sayılı kararı olan Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Görevlerine Dair Şartı'nın (Türkçe tam metni için bakınız. Gündüz 2000: 124-133) kabulü ile olmuştur. Şart 120 olumlu oya karşılık altı red (red oyu veren devletler: Amerika Birleşik Devletleri, Federal Almanya, Belçika, Danimarka, İngiltere ve Lüksemburg) ve 10 çekimser oyla (çekimser oy kullanan devletler: Avusturya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İtalya, Japonya, Kanada ve Norveç) kabul edilmiştir. Şart, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bir organı olan ve ülkeler arasındaki ticareti geliştirmekle görevlendirilen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanmıştır (Harris 1991: 526). Şart, dünyada yeni bir ekonomik düzen kurmayı isteyen, mevcut ekonomik ilişkileri düzenleyen kurallardan memnun olmayan, Afrikalı devletlerin de dahil olduğu, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yoğun çabaları sonucu kabul edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, uluslararası hukukun ekonomik ilişkileri düzenleyen kurallarının kendi aleyhlerine işlediğini ve gelişmiş ülkelerin bugünkü hakimiyetlerinin bir aracı olduğunu düşünmekteydiler. Bu nedenle de Şart, oylamada gelişmiş ülkelerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Şart, 1803 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı'na göre, gelişmekte olan ülkelerin daha lehine bir karardır. Burada millileştirmede kamu yararı ve tazminat konusundan bahsedilmemektedir. Bütün bunlara rağmen, bugün için şartın uluslararası teamül hukuku kuralı haline geldiği söylenemez. Bunu teyit eden uluslararası tahkim kararları bulunmaktadır. Örneğin, Texaco Davası'nda hakem bunu açıkça belirtmiştir. Gerek gelişmiş ülkelerin karara muhalefeti ve gerekse olumlu oy kullanan devletlerin çeşitli farklı yorumları olmasından dolayı, şartın uluslararası teamül kuralı haline gelemediği anlaşılmaktadır (Harris 1991: 526-528; Gündüz 2000: 123-124).

Şarttan önce yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından millileştirme konusunda alınmış iki karar daha vardır. Ancak bunlar şart kadar önem taşımazlar. Önce BM Genel Kurulu'nun 1973 tarihli 3171 sayılı kararı alınmıştır. Bu karar, 1'e karşı 108 oyla kabul edilmiştir. 16 devlet de çekimser kalmıştır. Daha sonra 1974 tarihli Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin Kurulması Deklarasyonu kararı alınmıştır. Söz konusu deklarasyon oylama yapılmadan kabul edilmiştir. Deklarasyona ABD, Federal Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya'nın çekinceleri olmuştur (Harris 1991: 526-528).

Günümüzde halkların ekonomik self determinasyon haklarını kullanımında, özellikle Afrika'daki halklar bakımından, yaşanan iki önemli engel bulunmaktadır: Birincisi; Afrika'daki demokratikleşme düzeyinin yetersizliğidir. Ekonomik self determinasyon hakkı, her zaman demokratikleşmeyi desteklemektedir. Çünkü kaynakların kullanımı konusunda alınan kararlara gerçek anlamda halkın katılımını ister. Bu da ancak tam bir demokrasi düzeni ile mümkün olabilir (Farmer 2006: 453, 456-459). Yoksa halk ile yerel iktidarlar arasındaki mücadeleler karşımıza çıkmaktadır. Afrika ülkelerinden biri olan, Ekvator Ginesi halkı ile ülkedeki Obiang Hükümeti arasındaki mücadele buna güzel bir örnektir. Ekvator Ginesi, Atlas Okyanusuna kıyısı bulunan az nüfuslu küçük bir Sahraaltı ülkesidir. Burada 1995 yılında petrol bulduktan sonra, kısa sürede gayrisafi milli hasıla altı kat artmış ve Afrika'nın üçüncü büyük petrol ihracatçısı ülkesi haline gelmiştir. Ancak bu gelişme maalesef halka yeterince yansımamıştır. Sebebi de Ekvator Ginesi halkının, demokratik olmayan ve tipik bir kleptokrasi rejimi altında yaşıyor olmasıdır. Bütün bu yolsuzluk düzenine rağmen, Ekvator Ginesi'nde, halkın hayat şartlarında ve insan haklarından (özellikle sosyal ve ekonomik haklar bakımından) yararlanmasında bazı gelişmeler olmuştur. Halkın iktidarla olan mücadelesinde başarılı olup, gerçek anlamda demokratik bir yönetime kavuşması halinde, halkın ekonomik self determinasyon hakkından yeterince yararlanıp, doğal kaynaklarını kendi refahı için kullanımı sağlanabilse, ne kadar büyük halkın hayat şartlarında ne büyük ilerlemeler göstereceği buradan da daha iyi anlaşılabilir (Farmer 2006: 422, 444, 461-465).

Günümüzde, ekonomik self determinasyon hakkının kullanımında, özellikle Afrikalı halkların yaşadığı ikinci büyük engel ise, ülkelerin devasa dış borç batağıdır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeler üzerindeki en önemli sömürü araçlarından biri de fakir ülkelerin girdiği devasa dış borç sarmalıdır. Bu nedenle, borçlu ülkelerin ekonomik self determinasyon hakkı tehlike altında olmakta, hatta saldırıya uğramaktadır. Borçlu ülkeler, borçları nedeniyle, doğal kaynaklarını dilediği gibi kullanamamaktadırlar. Alacaklı olan ve eski sömürgeci devletler, borçlu ülkelere eski sömürge düzenlerini sürdürmeyi sağlayacak kurallar dayatabilmektedirler. Dünyadaki en borçlu ülkelerin birçoğu Afrika'da bulunmasından dolayı, burada da en büyük mağduriyetler Afrika'da yaşanmaktadır (Villaroman 2009: 3-12).

Ekonomik self determinasyon hakkı, uzun yıllar boyunca self determinasyon hakkının diğer biçimlerinin gölgesinde kalmıştır (Farmer 2006: 419). Ekonomik self determinasyon hakkının tekrar gündeme getirilmesi, tekrar doğması gerekmektedir. Çünkü ekonomik self determinasyon hakkı, sömürgeci dünya düzeninin mağduru olan sömürülen ülkeleri korumak için gereklidir. Bugünkü yeni dünya düzeninde de yeni mağdur ülkeler oluşmaktadır. Bunun da başında dünyanın en fakir ülkelerinin bulunduğu Afrikalı halklar gelmektedir. Bu yeni mağduriyetleri de önleyebilecek yegâne

imkân, halkların ekonomik self determinasyon hakkını layıkıyla kullanılabilmesiyle olacaktır (Katona 2011: 1468-1469). Ekonomik self determinasyon hakkı, dünyanın fakir ülkeleri olan Afrika için yeni sömürgeci anlayışa karşı en büyük kalkandır (Katona 2011: 1443). Ekonomik self determinasyon hakkına eleştirilerin yöneltildiği günümüzde, bu eleştirilere en güzel cevap Afrikalı halklar tarafından verilmektedir.

SONUÇ

Uluslararası hukukun 20. yüzyıl sonrası, ortaya çıkan kavramlarından en önemlilerinden biri de halkların self determinasyon hakkıdır. Bu kadar yakın zamanda ortaya çıkmasına rağmen, kısa zamanda çok büyük değişim ve gelişim geçirmiştir. Bunun sebebi de, tıpkı halkların self determinasyon hakkının ortaya çıkmasında olduğu gibi, devrinin ihtiyaçlarını karşılamak için olmuştur. Halkların self determinasyon hakkı, sömürgeciliğin en üst düzeye çıktığı bir konjunktürde meydana gelmiştir. Halkların self determinasyon hakkının ortaya çıkması ve kabul görmesiyle beraber, dünyada sömürgeciliğin tasfiye süreci başlamıştır. Ancak bu süreç sırasında, özellikle eski sömürgeci devletlerin, eski sömürge düzenlerini sürdürme gayretleri sebebiyle bazı olumsuzluklar da yaşanmıştır. Bu olumsuzluklardan bir tanesi de yeni bağımsızlığına kavuşmuş, eski sömürge ülkelerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler olmuştur. Bu hareketler, maalesef eski sömürü düzenlerini tekrar diriltmeye çalışan sömürgeci devletlerin destekleriyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca sömürgeci devletler, bağımsızlığını kazanan eski sömürgelerinden çıkarken, arkalarında eski sömürge düzenlerini sürdürmelerini sağlayacak bir ekonomik düzen bırakmışlardır. İşte ekonomik (iktisadi) self determinasyon hakkı bu süreçte, bu olumsuzlukları izale için ortaya çıkmış bir haktır. Gerek self determinasyon hakkının kötüye kullanılmasını önlemek ve gerekse bu sömürü düzeninin devamını sağlamak üzere yapılan hamleleri bertaraf etmekte de önemli işlevler görmüştür.

Ancak daha sonraki süreçte, ekonomik self determinasyon hakkı gündemden düşmüş ve hatta ekonomik self determinasyon hakkına karşı eleştiriler ortaya atılmıştır. Ayrıca özellikle Afrikalı devletlerin gerek demokratikleşme düzeylerinin yetersiz oluşu ve gerekse devasa dış borç yükleri, Afrikalı halkların ekonomik self determinasyon haklarını, gerçek anlamda, kullanmalarına engel olmaktadır. İşte soğuk savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde, özellikle Afrika ülkelerinin yıldızı parlamış ve bütün dünya ülkelerinin ekonomik zenginliklerine gözünü diktiği bir bölge haline gelmiştir. İşte bu yeni konjunktürde, ekonomik self determinasyona hakkına yapılan eleştirilerin izalesi ve yeniden bu hakkın gündeme gelmesi, Afrikalı halkların tekrar bir sömürü düzeni sarmalına girmemesi ve bu sarmaldan ebediyen çıkması için hayati bir önem kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arsava, A. Füsün (1981), “Selfdetermination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, *Seha L. Meray’ a Armağan*, I. Cilt, içinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 465, Ankara, 55-67.
- Cassese, Antonio (1986), *International Law in a Divided World*, Clarendon Press, & OUP, Oxford & New York.
- Farmer, Alice (2006), “Towards a Meaningful Rebirth of Economic Self-Determination: Human Rights Realization in Resources-Rich Countries”, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 39: 417-73.
- Gündüz, Aslan (2000), *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler - Örnek Kararlar*, Beta Yayınları, 4. Bası, İstanbul.
- Harris, David J. (1991), *Cases and Materials on International Law*, 4th ed., Sweet and Maxwell, London.
- Hasani, Enver (2003), *Self-Determination, Territorial Integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia*, National Defense Academy and Bureau for Security Policy, Viyana.
- Katona, David (2011), “Challenging the Global Structure Through Self-Determination: An African Perspective”, *American University International Law Review*, 14/5: 1439-72.
- Lata, Leenco (2004), *Horn of Africa as Common Homeland, The State and Self-Determination in the Era of Heightened Globalization*, Wilfrid Laurier University Press, Ontario, Canada.
- Meray, Seha L. (1975), *Devletler Hukukuna Giriş*, II. Cilt, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Pazarıcı, Hüseyin (1990), *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Cilt, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Summers, James (2004), “The Idea of the People The Right of Self-Determination, Nationalism and the Legitimacy of International Law”, unpublished Ph.D. dissertation, Faculty of Law, University of Helsinki.
- Toluner, Sevin (1996), *Milletlerarası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi (Yer ve Kişiler Bakımından Çevresi ve Niteliği)*, Filiz Kitabevi, 5. Bası, İstanbul.
- Villaroman, Noel G. (2009), “The Loss of Sovereignty: How International Debt Relief Mechanisms Undermine Economic Self-Determination”, *Journal of Politics and Law*, 2/4: 3-16.

